

Bijlage

Vier kernelementen van het pensioenstelsel

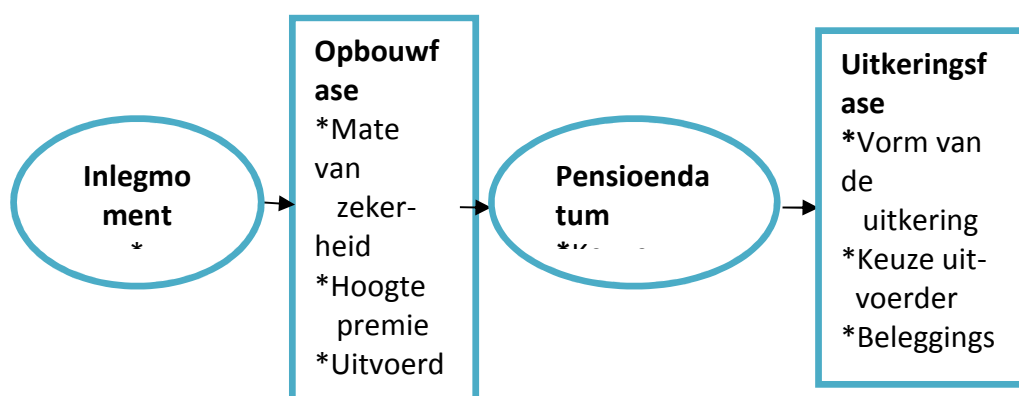
Uit een eerste analyse van de oriëntatiefase blijkt dat de vraagstukken in de discussie over het pensioenstelsel zijn te groeperen naar vier kernvragen:

1. Hoe gaan we om met keuzevrijheid en maatwerk voor de deelnemer?
2. Hoe gaan we om met solidariteit?
3. Wie doet er mee in het pensioenstelsel en in welk collectief?
4. Wie is verantwoordelijk?

Partijen blijken de verschillende termen niet altijd eenduidig te gebruiken. Hier is een eerste aanzet gegeven voor een eenduidig begrippenkader. Dit kan bijdragen aan een vruchtbare en open dialoog, waarin de deelnemers elkaar begrijpen.

1. Keuzevrijheid voor de deelnemer

Mensen kennen verschillende betekenissen toe aan het begrip keuzevrijheid; de een ziet het als de mogelijkheid om verschillende keuzes te maken, een ander ziet het als het vrij zijn van inmenging door anderen. In elke fase van de pensioencyclus zijn er momenten denkbaar waarop de deelnemer een keuze kan worden geboden:

Binnen al deze keuzemomenten zijn vele varianten mogelijk. De keuze tussen wel of niet deelnemen aan het pensioen is het meest veelomvattend. Zou men dit aan de deelnemer zelf laten, dan vervaagt het onderscheid tussen de tweede en derde pijler.

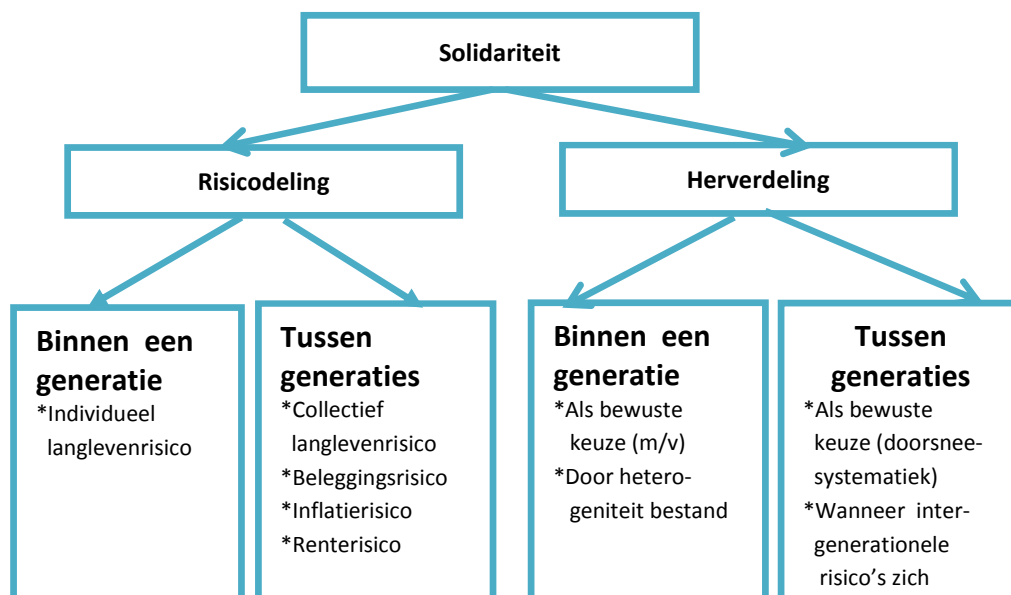
Het is niet alleen de vraag *of* keuzevrijheid moet worden geboden, maar ook *in welke mate*. Naast ge- en verboden hebben overheid en andere organisaties de mogelijkheid mensen een 'duwtje in de rug' te geven en hen aan te zetten tot een bepaalde keuze. Bijvoorbeeld door het bieden van informatie, campagnes voor ander gedrag en het veranderen van de standaardoptie.

2. Solidariteit

De term solidariteit roept bij mensen verschillende betekenissen op. Sommigen verstaan hieronder een gevoel van geven om elkaar en het daarnaar handelen. De financiële betekenis van solidariteit wijst op het overdragen van risico's of inkomen

naar een ander. Hier wordt ingegaan op de verschillende facetten en interpretaties van solidariteit, zoals die in de pensioendialoog worden gebruikt.

Solidariteit kan de vorm aannemen van *risicodeling*, vergelijkbaar met een verzekering tegen onverwachte risico's. Wie financieel voordeel heeft van deze verzekering en wie niet blijkt pas achteraf, *ex post*, als de risico's zich hebben gemanifesteerd. Een andere vorm van solidariteit is *ex ante herverdeling*. Op voorhand is al duidelijk wie financieel voordeel kan verwachten van de solidariteit en wie niet. Beide vormen van solidariteit kunnen in beginsel zowel binnen generaties als tussen generaties worden georganiseerd. Hieronder staan de verschillende vormen van solidariteit in het stelsel benoemd en uitgewerkt.

Risicodeling binnen een generatie

Deze vorm van risicodeling lijkt het meest op een gewone verzekering, en speelt bij het individueel langlevenrisico. We weten niet op voorhand hoe lang we zullen leven en dus ook niet hoeveel we moeten sparen voor ons pensioen om er zeker van te zijn dat we ons hele leven voldoende inkomen hebben. Bij individuele pensioenopbouw lopen we het risico bij vroeg overlijden vermogen over te hebben of bij laat overlijden dat ons vermogen op enig moment op is. Door dit risico te delen met anderen kunnen we dit voorkomen.

Risicodeling tussen generaties

Hiervan is sprake als generaties die leven in goede tijden bijdragen aan generaties die leven in slechte tijden. Pas achteraf is duidelijk welke generatie hiervan netto profijt heeft gehad. Zo kan het risico worden gedeeld dat de levensverwachting harder stijgt dan verwacht (collectief langlevenrisico), maar ook inflatie-, rente en beleggingsrisico's. Het bijzondere van risicodeling tussen generaties is dat het bij het ontwerp van het stelsel weliswaar om een verzekering achteraf kan gaan, maar dat het na verloop van tijd als herverdeling wordt ervaren. Als nieuwe generaties toetreden tot het stelsel is voor hen immers wél vooraf duidelijk of risico's zich hebben voorgedaan, bijvoorbeeld in de vorm van lage dekkingsgraden. Voor

nieuwe toetreders is het dan wel ex ante duidelijk of zij van deze vorm van risicodeling profiteren of niet.

Herverdeling binnen een generatie

Dit is een vorm van ex-antesolidariteit. Vooraf is duidelijk dat sommigen meer en anderen minder pensioen krijgen dan op basis van hun premie-inleg actuarieel fair zou zijn. Dit kan een bewuste keuze zijn. Zo zouden vrouwen, vanwege hun hogere levensverwachting, actuarieel gezien een hogere pensioenpremie moeten betalen dan mannen. Maar Europeesrechtelijk is geregeld dat mannen en vrouwen per definitie dezelfde verhouding tussen premie en uitkering moeten krijgen. Dit wordt bij pensioenfondsen gerealiseerd door middel van de *doorsneesystematiek*. Die systematiek leidt overigens ook tot herverdeling van lagere naar hogere inkomens, omdat de laatste gemiddeld langer leven. Ook tussen werkgevers binnen een collectief pensioenfonds vindt er altijd een beetje herverdeling plaats, door verschillen in het personeelsbestand.

Herverdeling tussen generaties

Ook dit is een vorm van solidariteit vooraf; elke vorm van herverdeling binnen generaties kan ook tussen generaties plaatsvinden. De *doorsneesystematiek* is hiervoor een belangrijk instrument: iedereen betaalt een gelijke premie en bouwt daarmee evenveel pensioen op. Dit is in het voordeel van oudere werknemers en in het nadeel van jongeren; voor dezelfde euro premie zou een jongere meer pensioen kunnen opbouwen dan een oudere, omdat die euro langer kan renderen. Jongere werknemers betalen dus mee aan de aanvullende pensioenen van oudere werknemers.

Bij de inrichting van het pensioenstelsel in de jaren vijftig van de vorige eeuw zorgde de doorsneesystematiek ervoor dat ook ouderen direct een redelijk pensioen konden opbouwen. Het relatieve nadeel voor jongeren werd niet als problematisch gezien, omdat zij met het ouder worden zelf van de systematiek zouden profiteren. Nu de verhouding tussen ouderen en jongeren verandert en mensen vaker tussentijds uit een pensioenfonds stappen om bijvoorbeeld als zelfstandige te gaan werken, wordt anders naar deze vorm van solidariteit gekeken. Iemand die uit een pensioenfonds treedt na zijn of haar 45ste heeft als jongere wel meebetaald aan het pensioen van ouderen, maar ontvangt als oudere dat voordeel niet terug.

3. Collectiviteit

Waar we binnen het pensioenstelsel risico's met elkaar delen of herverdelen, is het van belang in welk collectief we dat doen. Wie zijn solidair met elkaar? In Nederland zijn vele pensioenfondsen ingericht langs de lijnen van de bedrijfstakken. Maar er zijn ook landen met maar één of enkele fondsen, of fondsen ingericht naar de functies van medewerkers ('blue vs. white collar-workers'). Ook is denkbaar dat er geen collectiviteiten zijn, maar alleen individuele pensioenopbouw. Deelname aan een collectief kan verplicht worden gesteld of vrijwillig zijn. Het kan een individuele keuze zijn, of in de CAO worden geregeld. Ook is belangrijk wie in de collectieven deelnemen. Gaat het alleen om werknemers, of om alle werkenden? In dat laatste geval worden zelfstandigen ook meegenomen, hetgeen in het huidige stelsel niet het geval is.

4. Verantwoordelijkheid

Als de vraagstukken rond keuzevrijheid, maatwerk en collectiviteit zijn verkend, komt vervolgens aan de orde wie er binnen het stelsel de verantwoordelijkheid, de zeggenschap heeft. Dit kan de overheid zijn, sociale partners, het individu zelf of een marktpartij als een verzekeraar. Welke partij verantwoordelijk zou moeten zijn hangt in belangrijke mate samen met de invulling van de andere kernelementen.

Als wordt gekozen voor veel keuzevrijheid ligt automatisch veel verantwoordelijkheid bij de deelnemer. Als gekozen wordt voor één collectief voor alle werkenden, ligt een grotere verantwoordelijkheid voor de overheid voor de hand.

Het kan bij de vraag wie verantwoordelijk is gaan om zeggenschap over de invulling van de pensioenregeling, de omvang van de collectiviteit, de financiële spelregels, de uitvoering of de governance. De verantwoordelijkheid kan ook worden gedeeld tussen verschillende partijen. Zo kunnen sociale partners de inhoud van een pensioenregeling bepalen, waarbij de overheid de financiële kaders aangeeft. Of kan de overheid kaders schetsen waarbinnen sociale partners of individuele deelnemers keuzes maken ten aanzien van een beleggingsmix en kan een individu toch eigendomsrechten hebben.